

KORTÁRSÁK/ÉLŐ HAGYOMÁNYOK¹

FEKETE J. JÓZSEF

Hölgyeim és Uraim, kedves ünnepeltek,
tisztelt vendégek, nagyra becsült házigazdák!

Ünnepélyes alkalom, amikor jó szívvel köszönhetünk barátokat, még ünnepélyesebb, amikor tiszteleghetünk munkájuk előtt. Ilyen pillanat a mai, amikor kortársakat, s egyben élő hagyományokat is köszönhetünk volt vagy leendő, és sajnos, egyikőjük számára megérhetetlen, hatvanadik születésnapjuk alkalmából. Betűrendi sorrendben *Bosnyák István, Domonkos István, Fehér Kálmán, Gerold László, Mirnics Zsuzsa, Tolnai Ottó, Tóth Ferenc* és *Virág Gábor* eddigi munkája előtt tisztelgünk.

Bármennyire őszinte, mégis erőltetetten, ráadásul közhelyszerűen hangzik a *tisztelgés* szó a nevezettek esetében, hiszen, kettőjük kivételével, itt vannak közöttünk, ki gyakrabban, ki ritkábban, de találkozunk velük, kisebb-nagyobb rendszerességgel belebotlunk írásaikba. Igen, így, *belebotlunk*, mert *megkerülhetetlen* szerzők *megkerülhetetlen* szövegeiről van szó. Itt vannak közöttünk, tehát *kortársaink*. Megkerülhetetlenek, vagyis *élő hagyományok*. Nem feledkezhetünk meg arról ugyanis, hogy a ma hatvanévesek, és velük a néhány év szóródás mellett hasonló korúak, lényegében a Symposium-nemzedék törzsgárdája a nyolcvanéves vajdasági magyar irodalom története felének eszmei, szellemi és stíláriis alakítói és meghatározói. Az irodalom- és művelődéstörténet, a szóbeli anyanyelvi kultúra hozzánk közelebb eső periódusának minősítő tanú-

* Elhangzott a kishegyesi Csépe-napokon 2000. szeptember 30-án

sítványai ezek a nevek. Egy nemzedék jelképévé magasztosult nevek, életművek sora, amelyről aligha lehet így, *együtt, érdemben*, a félreértelmezés lehetőségét is elkerülve, méltatva szólni, hiszen a ma ünnepeltek bármelyikének méltatása is meghaladná egy tudományos konferencia lehetőségét is, nemhogy így együtt.

Kortársak, mondtam, ebből feltételezhető, hogy közelebbi bemutatásukra nincs feltétlenül szükség. Élő hagyományok – mondtam szintén, s ez az állítás megkíván valamennyi bizonyítást. Ebből eredően igazán kétközben vagyok, hogyan is köszöntsem Bosnyák Istvánt, Domonkos Istvánt, Fehér Kálmánt, Gerold Lászlót, Mirnics Zsuzsát, Tolnai Ottót, Tóth Ferencet és Virág Gábort.

Amellett talán, hogy a Csépe Imre Emléknep idei rendezvénye részben előttük tiszteleg, néhány tény, néhány, az ünnepeltek életművéhez kapcsolódó adatot mégsem hagyhatunk említés nélkül.

*Bosnyák István*² az *Új Symposion* első szerkesztőjeként a harcos publicisztika és a kockázatvállaló írástudói etika térségeiről indult, majd kötetek sorával igazolta szenvedélyes antisztálinista alapállását; egyéb műveit is a politikai és a morális állásfoglalás szilárdsága határozza meg. Legalaposabb és legrészletesebb dokumentarista-elméletírója a *Symposion*-nemzedéknek és a mozgalmi, elkötelezett irodalomnak. Bosnyák egyebek közötti érdeme Sinkó Ervin és B. Szabó György irodalmi hagyatékának feldolgozása és megjelentetése, valamint a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság létrehozása, vezetése és Kiskönyvtárának gondozása. A vajdasági magyarság jelen helyzetének geneziséét, kórisméjének leírását, sokoldalú árnyalt szemléltetését és az ábrázolt állapot európai összefüggéseit legalaposabban és legtöbb műfajon keresztül *Bosnyák István* fogalmazta meg a Kiskönyvtár különböző sorozatain belül. Munkája irány- és példaadó egyben, ám mindeddig egyedülálló.

Bosnyák István harcos etikája rímél a sinkói életmű erkölcsi alapkérdéseivel, a személyes cselekvés és az immobilitás, a „sorban levés” és a kívülállás dilemmájának problematizálásával. A kor és az egyén erkölcsi mércéje között feszülő problémahálózat koordináta-rendszere nála túl-nő a kisebbségi sorsban tevékeny utat választó értelmiségi predesztinációs és létproblémái határán; az emberi tartás jelképszerű egyetemes-séget nyer, ami a huszadik század problémaütközési csomópontjaiban

fogalmazódik meg – általános érvénye hangsúlyozott értelmezést kíván a ma fájó időszerűségeinek közepette.

Bosnyák maga is örök disszidens, akinek káprázatos szisztematikusság és dokumentarista adottsága mindannyiunkat közelebb visz saját irodalmi és politikai múltunk, és ha úgy tetszik, jelenünk megismeréséhez. Tanári munkája is ilyen motiváltságú.

Méltatott kortársaival szemben viszonylag keveset írt *Domonkos István*³, pedig munkája rengeteget ígért úgy a líra, mint a próza és a publicisztika terén. A hetvenes évek legelején született *Kormányeltörésben* című poémája, a *Kuplé* című verse, *A kitömött madár* (1969) című regénye és a *Tessék engem megdicsérni* (1976) gyermekversei irodalmunk fontos mérföldkövei.

Meggyőződése, hogy „a költő antitézise a halálnak; élete a vers”, és ennek alapján végtelen bizalommal fordult a költészethez, bízott erejében, felszabadító hatásában. A költészet lehetőségeiben rejlő titkok és csodák felfedezésének ideje azonban nem hosszú szakasza költői pályájának. Talán túl gyorsan is jut el a vers istenítésétől a versből való kiábrándulásra keresztül a költészet megtagadásáig. A nemrég szonett-költő egyszerre a gesztusköltészetben és a depoetizált narratív versben talál otthonra. Költészetének – és egyben a jugoszláviai magyar költészetnek – antologikus darabjában, a *Kormányeltörésben* című poémájában azonban mindent összefoglalt, amit költő az ő nyelvén valóságunkról közölhetett.

Elbeszélő művészetének tartalmi elemei, az alkalmatlan cselekedet, az indokolatlan erőszak, a groteszk szenvedés, a céltalan élet, a nyomorult sors, a magány, a kilátástalanság és a kiszolgáltatottság természetes párhuzamai a költészeti kiábrándultság tükörképének, az imént említett poémának vagy az emlékezetes *Kuplénak*.

Különös, de nem példa nélküli, hogy az a költői életmű válik egy irodalom etalonjává, valutafémévé, amely csupán egy tucat esztendő (1963–1974) töltött tevékenyen ebben az irodalomban.

A poétikai hagyományok elvetéséből sarjad *Fehér Kálmán*⁴ jelennel perlekedő költészete is, ami a hatvanas és hetvenes években megjelent köteteit követően elnémult, majd 1981-beni újbóli megszólalását követően csak a század utolsó esztendejében hangzott fel megújultan. Fehér

Kálmán nem volt soha szabványos költői egyéniség, soha nem mozgósította a poétai hagyományt. Korosztályának tagjaival egyetemben mindig a jelennel perlekedett: hol a nyílt lázadás, hol a ténymegállapítás és a kérdés hangján szólalt meg. *Panaszait* nem öltöztette *cifra ruhába*, és nem folyamodott az *elhallgatások praktikájához* sem. A szó poétikájára épülő kibontó vers soha nem kerítette vonzáskörébe, tagadta, hogy a költemény a „szép szavak” művészete lenne. Közelebb állt a mondat poétikájára épülő bezáró vershez, amelynek központi meghatározója a tartalom, esetében az *itt és most kell élnünk* tényének időszerű politikai és erkölcsi kérdései, de nem az ettől az irányzattól megszokott szófukarsággal és a szintaxis szigorával. Tömör közléseiben a szavak túlmutatnak magukon, jelentéstartalmuk a versmondatban kilombosodik, de jelentős értelmezési nekifeszülést kívánnak meg az olvasótól.

A verset – beidegződéseink alapján – legerősebben a lírával azonosítjuk, vagy elvárjuk a versmondatok epikai töltetét. Fehér Kálmán verseiben ott találjuk az epikát a jelen léthelyzetét a történelem idézésén át faggató költeményeiben, a lírát a sajátos tájverseiben és családi, illetve személyes kapcsolatait idéző költeményeiben. De ez nem az a líra, nem az az epikai töltésű versbeszéd, amihez szemünk és fülünk szokott. Valami más. A kiábrándultság egyéni hangú megnyilatkozása. „Bánatos zokszók az ilyen verssorok inkább – írja legutóbbi verseiről Bori Imre – mint fájdalmas panaszok.”

Gerold László⁵ a drámairodalom honi mérték- és mérceszabója, színház- és drámatörténeti tanulmányai úttörők és példaadók, de őrhelyet alakított ki a Híd kritikai rovata élén is, ahonnan vigyázó szeméit irodalmunk egészére veti – és tanára a tanárok meg a tanítók nemzedékeinek.

Kötetei az első, szociográfiai munka, a *Rólunk is vallanak* mellett szinte kizárólag színház-történettel és az élő, mai színjátszás sarkalatos kérdéseivel foglalkoznak, és irodalomtörténeti érdeklődését is dokumentálják.

Gerold Lászlónak az irodalomtudomány terén folytatott munkáját kutatási területe a XIX. század magyar irodalmához, érdeklődési köre a színház elméleti és történeti kérdéseire kapcsolja, ám a huszadik század magyar irodalmával sem periferiális jelleggel foglalkozik. Műne-
meinek teljes skáláját átfogva szemléli a huszadik század magyar irodal-

mát, miközben sajátos szempontok alapján értelmezi újra az egyes műalkotásokat, vagy helyezi új megvilágításba a szerzők egy-egy pályaszakaszát. József Attila életműve például – és nem véletlenül – abból a szempontból érdeklí, hogy mennyiben támaszkodott rá a huszadik század magyar irodalmában pontos hivatkozási pontokat kereső első Symposion-nemzedék. Ennek felderítésében az irodalomtörténet és a filológia módszereit kiegészíti a (kortársként megélt) személyes tapasztalataival, valamint az összevető szövegvizsgálattal, ami által nemcsak a József Attila-hivatkozások vehetők számba, hanem kimutathatóvá válik a költő életművének a Symposion-nemzedék tagjaira tett, munkáikban jelentkező hatása is. Az irodalomról való gondolkodásának fókuszában Kosztolányi áll, aki biztos fogódzót jelent a huszadik század irodalmának vizsgálatakor. Annak különösen, aki az irodalomról szóló beszédében a tudományos módszerek mellett az interpretáció szubjektivitásáról se feledkezik meg, és a megértést helyezi a megmagyarázás szándéka elé.

*Mirnicz Zsuzsa*⁶ az irodalomnak egészen más tájairól érkezett, azonnal regénnyel kezdte, azzal is folytatta, s meg is maradt az elbeszélő próza vonzaskörében. Talán azért, mert a Magyar Szó, az Ifjúság, a Képes Ifjúság, majd a Dolgozók újságírójaként a közvetlen tapasztalatai mellé a közvetett, a közvetített valóságkép elemei is felsorakoztak, és ezáltal számára az élet „regényszerűsége” vált felismerhetővé. Mindenesetre gyors egymás után jelent meg két regénye, az *Égig érő fák* (1971), majd az *Ellopott csillagok* (1973).

Az újságírásban eltöltött évek rávetülnek esetében az életműre is. Hiszen munkatársa volt ifjúsági lapunknak, majd főszerkesztője a Jó Pajtásnak, s ezzel párhuzamban előbb a kamaszkor problémavilágával foglalkozó ifjúsági regények kerültek ki műhelyéből, 1973-ban az *Órásköz 12.*, 1988-ban a *Kapaszkodó*, majd pedig a legkisebbekről szóló és a legkisebbeknek szánt történeteit foglalta egybe az 1998-ban megjelent *Mesevirágban*.

*Tolnai Ottó*⁷ a poézis fenegyerekeként indult az 1963-as *Homorú versekkel*, de regénye, kisprózái, drámái és nem utolsósorban képzőművészeti témájú esszéi is merőben *elkülönböződtek* a poétikai és esztétikai hagyományoktól. Költészetében az antipoétikus magatartás mellett gyakran a szerepjátszás kerül előtérbe, telve iróniával és öniróniával,

játékkal, a meglévő világ birtokba vételének igényével. Tárgyakat, eseményeket, élményeket dúsít fel magában asszociációival, és ezekből építi versét meg kisprózáinak javát. Saját költőiségével szembeni magatartását is szemlélteti a válogatott verseit tartalmazó *Vidéki Orfeusz* (1983) kötetének címadása. Prózáírásának két szélsőségét dokumentálja az 1969-es *Rovarház* és az 1987-es *Prózák könyve*, legfigyelemreméltóbb képzőművészeti esszégyűjteménye pedig *A meztelen bohóc* (1992).

Ha már ezen a hatodik X-et bekerekítő, emlékező köszöntőben említés esett Kosztolányi Dezsőről, Tolnai Ottó művészetének kapcsán nem szabad elhallgatni a szabadkai íróelődök, Kosztolányi és Csáth monumentális jelenlétét, amire mindeddig a legmarkánsabb példa Tolnai *Árvacsáth* (1992) című kötete.

Tolnai művészetében talán az a legmegdöbbentőbb, hogy költőként nem talál ki semmit. Prózája nem fikció, lírája nem fantázias meditáció, hanem a valóság legkézzelfoghatóbb darabjai által indukált reflexiók és asszociációk belső forrása. A leírás által veszi birtokába a világot. Lát-szólag birtokolja is a teljességét, de lényegében, ha csak kedvenc színének, a kéknek a variációs, asszociatív vonzatainak végiggondolására szorítkozna, akkor is kevés lenne rá egy emberöltő. Kissé sarkítva, és ha a szónak nem lenne annyira markáns jelentésvonzata, azt is mondhatnánk, dokumentarista író, akinél a fikciót a líraiság helyettesíti. Tolnai viszonya a világ felé nem irodalmi, hanem a szélsőségesességig személyes. Magánvilága a tárgyak bűvöletében alakul, s művészetében nem törekszik valamiféle tanulságra a csomópont/metszéspontszerűen megjelenő, jelképpé emelt jelentőségű tárgyaival, „csupán” a művészi kifejezésre – az egyetlen lehetséges célra. Verseit és prózáját – miként egy interjúban⁸ közölte – egyfajta nem lejegyzett gondolkodás melléktermékeinek tekinti.

Tolnai Ottó sokkal többet vél tudni a világról, annak általa sokszor átfésült szeletéről, mint amennyit ez a világ tudhat önmagáról. Nem csak véli, tudja is, érzi is. Tovább gondolja, tovább éli a történeteket valós lezáródásuknál, kontúrtalanítja a valóságot; a befejezetlenség az ideálja – a végtelen, beszegésre váró függöny. Tolnai írásra ítélt ember, bírái a látás és a látomás. Számára minden téma: a tárgyak, az utcák, a különböző események helyszínei, egy árnyék vagy egy ecsetvonás, saját fiziológiájának bonyolultsága és a világegyetem egyszerűsége. Minden csak szöveg, amit a költő maga köré építhet. És ez a világ semmisségéből

teremtett építmény katedrálissá magasodott. A világban, amelyben a költőnek ritkán jut babér, ő aranyérmes poétaként lett hatvanéves.

Tóth Ferenc⁹ életét közlekedési baleset felezte meg, röviddel azt követően, hogy megjelent negyedik verseskötete, címében a Fehér Ferenc-i *Holtomiglan – holtodiglant* idéző, talán ugyancsak jelzést és jóslatot hordozó: *Csontomiglan – csontodiglan*.¹⁰ Költőként indult, mégis inkább néprajzkutatóként¹¹ vagy drámaíróként¹² ismerik. Verseskötetei¹³ mára mintha feledésbe merültek volna. Sejthette ezt a szerző, hiszen a kallódás és a közöny létélménye hallatszik ki a költeményekből, igaz, Tóth Ferenc élményversei egyenesen szembeszegültek a szabad versre esküvő kordivattal; a klasszikus metrum és a népies-nemzeti versforma kedvelőjeként a verset a festőiségben kiteljesülő, míves alkotásnak tartotta, amelyben általa a hagyományos formakincs szólalt meg. Volt, aki ezt önfeledt dallikázásnak vélte, ugyanis az intim költő szólalt meg ezekben a – nem divatos – versekben. A mélységesen *átélt* költő, aki még Hiroshima pusztulásáért is felelősnek tartotta magát. Végül, miként nemzedéke minden alkotójának, neki is szembesülnie kellett a személy és a világ harmóniája megvalósíthatatlanságával, és ekkor intimitását a folklórba, a mítoszokba fordulás útján oldotta fel a továbbra is feszes formájú költeményeiben. Költészetének csúcseit éppen a halála évében megjelent kötetének antologikus darabjai alkotják.

Tóth Ferenc egyfelől azonosította magában az ember egyéni létét és költői mivoltát, másfelől pedig szinte kihívásszerűen vonzotta a halált, sőt, azt is megkockáztathatnám, hogy egyfajta önromboló ösztön is meg-megújult bensőjében. Leglíraibb verseinek egyikében¹⁴ mintha ennek a működésével szemben kérne oltalmat:

(tél)

*Elmegyek hozzá, szigorú apámhoz,
messzi arcának havazó egéig! –
Hadd nővök fel már; fiatal vetését
ővja haláltól!
(Apám)*

*Virág Gábor*¹⁵ író, nyelvész, magyar nyelv és irodalom szakos tanár, s a nemzedékéből Bosnyák István és Gerold László egyetemi tanárok mellett egyetemi előadó. Az ötvenes években jelentkezett verseivel a vajdasági lapokban, mégis a nyelvészeti, iskolatörténeti és kultúrtörténeti kutatómunkájával vált ismertté és elismertté. Csantavéren született, 1965-től, röviddel az újvidéki bölcsészkaron való diplomálását követően él Kishegyesen, és attól fogva egészen nyugdíjaztatásáig a tanügyben dolgozott, és gyűjtötte, írta értékes munkáit. 1994 októbere óta a szabadkai óvónőképző főiskolán tiszteletdíjas tanárként ad elő, 1996 őszétől a belgrádi filológiai karon is előadó. Tudományos munkával 1963, egyetemista kora óta foglalkozik, kutatási területe a névtudomány, a hely- és iskolatörténet és a néprajz is. Doktori disszertációját a budapesti ELTE-n védte meg *Csantavér keresztnevei* címen 1973-ban. Több névtudományi tanácskozás előadója. Tanulmányai számos publikációban jelentek meg. Hazai és magyarországi folyóiratok külmunkatársa, több könyv recenzense, számos kiadvány társszerzője. Önálló köteteiben Csantavér keresztneveivel, családneveivel, Topolya történeti családneveivel, a topolyai iskolák és középiskolák történetével, a kishegyesi római katolikus felekezeti iskola múltjával, Topolya mezőváros históriájával, Kishegyes történetének 225 évével foglalkozott. A gyűjteményes kötetek eddig legfrissebbike a magyar és szerb tudósok vonatkozó tanulmányait egybegyűjtő, *Negyvennyolc, Délvidék* című kiadvány. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharcnak a mai Vajdasághoz kötődő történéseinek tudományos feltárásának jeles szerzőgárdája között avatott kutatóként szerepel Virág Gábor.

Egy meghatározó nemzedék, a hatvanévesek eddigi munkája előtti, csapongó, emlékező tisztelgés végén engedjék meg, hogy a nemzedék jeles képviselőjének, Bosnyák Istvánnak a soraival zárjam köszöntöm:

„Persze nem lehet szemet hunyni a talán már túl sokat is emlegetett, paradoxálisan hátrányos fény fölött sem, hogy a hatvanas évek második felétől a mi újabb és újabb irodalmi korosztályaink »vitorláját« nem feszíti – »ellenszél« . . . Nyilván ezért is maradtak meg egymásba nőző korosztályoknak, s nem válhattak *nemzedékké*. Hisz a nemzedékké konstituálódás egyik alapfeltétele alighanem épp az, hogy irodalomszemléletben és esztétikában, világlátásban és irodalompolitikában, ízlésben és életérzésben legyen valami lázítóan ellenszenves »fak«, amit

nemzedéki közösséggé szerveződve meg lehet, meg *muszáj* ostromolni... Irodalmi csaták nélkül nincs táborra szerveződő irodalmi hadsereg sem.

S mennyi nyűgtől, fölösleges erőpazarlástól mentheti meg az új irodalmi korosztályokat a »csatanélküliség« állapot!

S mennyi feszítőenergiától, belső töltéstől foszthatja meg ugyanezeket a korosztályokat a »szélnélküliség«, az irodalmi »szélcsend« szituációjá!

Jó lehet ma fiatal írónak lenni.

Rossz lehet ma fiatal írónak lenni.”

Mit tehetnék ehhez hozzá?

Talán azt, hogy jó a most hatvanévesek nyomdokain haladni! Köszönöm nekik, és köszönöm önöknek, hogy meghallgattak!

JEGYZETEK

- ¹ Bosnyák István *Mű és magatartás* című kötetének alcíméből kölcsönözve
- ² Főbb művei közül kiemeljük: *Laskói esték* (1962); *Theatrum mundi a la Joszif Visszarionovics Sztálin* (1970); *Vázlatok egy portréhoz* (1975); *Ember a forradalomban, ember a soron kívül* (1977); *Szóakció I.* (1980); *Szóakció II.* (1982); *Mű és magatartás* (1987); „Lehetetlen” kapcsolatok „lehetetlen” időkben (1992); *Kis éji Ady-breviárium Anno Domini 1989* (1993); *Pörök, táborok, emberek I.* (1994); *Pörök, táborok, emberek II.* (1997); *Sinkóék* (1995); *Becskereki Szabó György* (1996); *Kis magyar balkáni krónika 1972–1997 I–II.* (1998). (A bibliográfiák minden szerző esetében tájékoztató jellegűek.)
- ³ *Rátka* (1963); *Valóban mi lesz velünk* (Tolnai Ottóval) (1968); *Kitömött madár* (1969); *Via Italia* (1970); *Athúzott versek* (1971); *Tessék engem megdicsérni* (1976); *Redőny* (1976); *Önarckép novellával* (1986).
- ⁴ *Akvárium* (1964); *Száz panasz* (1966); *Összjáték* (1970); *Fürjvadászat* (1971); *Szemkút* (2000).
- ⁵ *Rólunk is vallanak* (1970); *Színház és kritika* (1970); *Színházi életünk I.* (1976); *Színház a nézőtérrel* (1983); *Színházesszék* (1985); *Száz év színház* (1990); *Meglelt örökség* (1994); *Legendák és konfliktusok* (1997); *Drámakalauz* (1998).
- ⁶ *Égig érő fák* (1971); *Ellopott csillagok* (1973); *Órásköz 12.* (Ifjúsági regény), *Kapaszkodó* (1988), *Mesevirág* (1998).
- ⁷ *Homorú versek* (1963); *Sirálymellcsont* (1967); *Valóban mi lesz velünk* (Domonkos Istvánnal) (1968); *Agyonvert csipke* (1969); *Rovarház* (1969); *Ördögfej* (1970); *Legyek karfiol* (1973); *Vesek* (1975); *Világpor* (1980); *Elefántpuszi* (1982); *Vidéki Orfeusz* (1983); *Virág utca 3.* (1983); *Gyökérrágó* (1986); *Rokokokokó* (1986); *Prózák könyve* (1987); *Cápácskám, apu!* (1989); *Árvacsáth* (1992); *Wilhelm-dalok avagy a vidéki*

orfeusz (1992); *Versek könyve* (1992); *A meztelen bohóc* (1992); *Kékítógolyó* (1994); *Végel(ő)adás* (1996); *Rothadt márvány* (1997).

⁸ Hornyik Miklós: *Szabálytalan napló*. 121. o.

⁹ (Topolya, 1940. júl. 25.–1980. okt. 9.)

¹⁰ Ezt a kötetét 1980-ban posztumusz Híd-díjjal tüntették ki.

¹¹ Az ELTE Bölcsészettudományi Karának néprajz szakán szerzett magiszteri fokozatot.

¹² *Jób* című, bibliai témájú drámája Gobby Fehér Gyulával, Majtényi Mihállyal és Varga Zoltánnal közös kötetben jelent meg 1971-ben Újvidéken.

¹³ *Ősziől tavaszig* (1961), *Vörös madár* (1966), *Halál a síkban* (1970), *Csontomiglan – csontodiglan* (1980).

¹⁴ Apám. A Vörös madár című kötetben.

¹⁵ *Csantavér keresztszemei (1873–1970)*. MSZA 18., Bp., 1978; *Csantavér családnevei*. MSZA 70., Bp., 1985; *Topolya történeti családnevei*. MND. 112., Bp., 1992; *A topolyai középiskolák története*. Topolya, 1988; *Topolya mezőváros históriája*. Forum, Újvidék, 1992; *A topolyai iskolák története*. Forum, Újvidék, 1993; *Kishegyes 225 éves*. Klny. Üzenet, 1994; *Egy bácskai magyar népiskola krónikája (A kishegyesi római katolikus felekezeti iskola története (1770–1920))*. JMMT, Újvidék, 1999